Anmeldelse

Niels Grønkjær *Den nye verden: Efter revolution og konservatisme*, Eksistensen, København 2026, 350 s. 334 95 kr.

Med denne bog afslutter Niels Grønkjær sin trilogi *Den nye Gud* (2010), *Det nye Menneske* (2017) og *Den nye Verden*. Værkernes undertitler lyder i nævnte rækkefølge: *Efter fundamentalisme og ateisme*, *Efter naturalisme og eksistentialisme* og *Efter revolution og konservatisme*. Man kan fundere over, hvorvidt der foreligger en begrebsarkitektur, hvor 'fundamentalisme', 'naturalisme' og 'revolution' svarer til hinanden samtidig med at begreberne modsvarer en tilsvarende relation mellem 'ateisme', 'eksistentialisme' og 'konservatisme'. Nu kan man altid finde ligheder og forskelle mellem snart sagt alle begreber; men der forekommer mig ikke at være en oplagt systematik her. Uanset hvad så angives det umisforståeligt, at oppositionsparrene er udvejsløse; de står i stampe. De respektive perspektiver blokerer for det nye. Men hvad er det nye? Grønkjær taler ikke om fremtiden eller (i empirisk forstand) om det, der er i færd med at ske. Han taler om fornyelse. Og selve tanken om fornyelse er vel lige så gammel som tænkningen selv. Samtidig handler trilogien klart nok om vores tid. Grønkjær har noget at sige ind i sin samtid.

Jeg skal ikke gå nærmere ind på de forrige bind i trilogien, men blot ridse nogle få præmisser op for det afsluttende værk. I *Den nye Gud* må vi forstå, at den gamle metafysiske Gud, der i sin uendelighed tronede over verden, er død og borte, dvs. som en forestilling, der ikke længere er levedygtig. Den nye Gud, der ikke desto mindre er den samme som altid, er en Gud, der ændrer sig med verden, en Gud, som bevæger sig i-og-med den tid, der også er menneskets. Det Gudsbegreb, der her forsvares teologisk og filosofisk, er livsmulighedernes magt. Fundamentalisme og ateisme forstener på hver sin måde fornyelsens mulighed.

I *Det nye menneske* peger Grønkjær på en vej, der viser mennesket ud af alternativet mellem naturalistisk reduktion og eksistentialistisk selvoptagelse. Den frihed, der fornyer livet, gives via erfaringen, hvor subjektet sætter sig selv på spil i forholdet til noget andet end sig selv, f.eks. en anden person, som det vinder sin identitet igennem. I sidste ende formår mennesket ikke selv at tilkæmpe sig en mening med livet, men kan i åndens refleksive forsoning med endeligheden (som det teologisk set kommer til udtryk i Guds inkarnation) opleve, at det får meningen givet. Det er det, der frisætter mennesket til at handle og være sig selv på ny.

I *Den nye verden* er vi som i de tidligere bind i selskab med tre store helte i Grønkjærs univers: Augustin, Hans Blumenberg og G.W.F. Hegel. Som bud på tankebevægelser, der involverer sig med det kristne Gudsbegreb, demonstrerer de samtidig Guds

'egen' bevægelighed. Grønkjær selv tænker grundlæggende efter-metafysisk. Meningen med den kristne forkyndelse skal ikke findes adskilt fra det levede liv i verden, men i verden selv som den virkelighed, der har Gud i sig. Det er her, han mest tænker med Hegel.

Hverken revolutionens utopi om en verden, der skal gøres ny fra grunden af, eller konservatismens fastholdelse af et uforanderligt grundlag for livet og troen, er på højde med livet selv. Skulle man derfor vove en overskrift, der sammenfatter de tre bind, kunne det være: Det nye liv. Det er livet, der må forny sig, for at kunne leves helt og fuldt. Det er aldrig færdigt med sig selv, så længe det leves. Imidlertid er perspektivet på ingen måde vitalistisk. Livet dyrkes ikke som en selvtilstrækkelig dimension, men som en åbning, hvor krop, sjæl, ånd, verden og Gud udgør sammenvævede dimensioner.

Når et menneskeliv lukker sig om sig selv eller opleves som håbløst, når det presses ud i noget, det ikke kan følge med til, eller gøres fremmed for sig selv, får det negative en livsfornægtende magt. Fornyelsens mulighed ligger imidlertid ikke i blot at afvise det negative, men at forholde sig til det og i en vis forstand at involvere sig med det. Man må i Grønkjærs hegelianske perspektiv forsone sig med endelighedens vilkår. Ved blot at holde det negative på afstand, fastholder man sig selv i ufrihed. Kun ved at gøre det uvedkommende vedkommende, dvs. ved at indlemme det andet som et aspekt af én selv, overvindes den binding, der modsatte sig frihedens mulighed. Man kunne måske udtrykke det på den måde, at vi ikke er det, vi ikke er, *uden* det, vi ikke er. Dermed træder Gud ind i perspektivet som den magt, vi ikke kan være foruden, netop fordi den ikke er vores egen. Gud er det frigørende tredje punkt. I moderniteten er der imidlertid ikke tale om en Gud, der fritager mennesket for selv at gøre refleksionens arbejde. Nok er Gud en transcendent tilværelsesmagt, men ikke blot noget hinsidigt. Uden Gud lader verden sig ikke forny, men uden verden lader heller ikke Gud sig forny. I Hegels perspektiv må ånden erkende sig selv i-og-gennem verden. Forskellen mellem transcendens og immanens ophæves til det, der er virkeligt i og for sig. Det er den nye verden eller verden forstået som den mulighed for fornyelse, der hverken låser sig fast på fortidens værdier eller til en fremtidig omvæltning. Som allerede omtalt er det livet, det kommer an på. Grønkjær skelner mellem "det levelige" og "det ulevelige" liv, og dermed knyttes tråden også til de foregående bind i trilogien. Det må forstås, at hverken fundamentalisme, ateisme, naturalisme, eksistentialisme, konservatisme eller revolution udgør de tilstrækkelige svar på det, der skal til, for at gøre livet leveligt og nyt.

Grønkjærs religionsfilosofiske perspektiv, sådan som jeg ovenfor har redegjort for min forståelse af det, er konsekvent gennemført som en form for tænkning, der vil fatte sin tid i tanken. Empiriske eksempler på, hvad mennesker i dagens samfund måtte mene om Gud, mennesket og verden, er ikke et emne, der spiller nogen rolle i bogen. Den er et bud på, hvad der *giver* mening i dag inden for en lærd traditionstilegnelse, der er i dialog med sig selv. Læseren forventes at være indstillet på denne præmis og inviteres til at tænke med. Man kan også sige det på en anden måde. Selvom bogen er skrevet i et tilgængeligt sprog, er den ikke skrevet til hvem som helst. Læsere med

interesse i religionsfilosofi eller teologi vil nok være den mest oplagte modtager. Dette er ikke ment som en kritik, men som en konstatering af den genre, vi her har at gøre med.

Grønkjærs samlede projekt har sin rod i et kristent perspektiv, der sættes fri – eller på spil, om man vil – i en filosofisk refleksionsproces, der tager tiden og den historiske situation alvorligt. Grundtesen, som jeg ser det, er den indre forbindelse mellem liv og bevægelse, og metoden består i at begrebsliggøre denne forbindelse som *tænkning*.

Det giver god mening i en religionsfilosofisk kontekst; men når det nu handler om 'den nye verden', som virkelig – og helt konkret – forekommer mange af os skræmmende ny, så vil jeg hævde, at den selvrefleksion, der gennemtrænger bogen, på sin vis holder denne faktiske verden på afstand. At det modsatte er intentionen i forlængelse af Hegels dialektiske filosofi, er jeg helt klar over. Negationens negation, som er den efterstræbte tankebevægelse, skal netop forene ånd og materie i den konkrete og syntetiske bestemmelse *hic et nunc*. Hegels idealisme har til formål at overvinde sin egen igangsættende spaltning. Men gør den nu også det? Når virkeligheden bestemmes som det fornuftige, så ved vi godt, hvad man kommer op i mod i dag. Der har længe blæst nye vinde i filosofien, som vender ryggen til det, der betragtes som fornuftens overbudstænkning. Anklagen for en form for refleksion, der hæver sig over verden for efterfølgende at involvere sig med den, løber som en rød tråd igennem nymaterialisme og økofeminisme for nu blot at nævne et par hovedstrømme. Det nye i disse bevægelser trækker dog også på gamle kilder. Fra Spinoza til Deleuze og Guattari og videre til aktuelle filosoffer som Donna Haraway, Isabelle Stengers, Elizabeth Grosz, Rosi Braidotti og Jane Bennett lyder det, at verden er ét, og at ånden fra begyndelsen af udgør et aspekt af materien selv. Der er noget illusorisk i forsøget på at forsone sig med det fremmede i en dialektisk ophævelse af dets fremmedhed, for det 'fremmede' i materiel henseende er allerede i sig selv med til at bestemme os i relation til alt andet liv på kloden. At forstå vores livsbetingelser er at stille sig tilfreds med, at dette er nok; at der ikke gives et *tertium comparationis* mellem os og verden.

Gud har skiftet køn og er ikke længere en fader, men en moder. Som Gaia vil hun os hverken godt eller ondt; men det er ikke desto mindre i hendes skød, verden hele tiden fornyer sig; dvs. indtil vi griber så voldsomt ind i hendes stofskifte, at vi gør hende til vores fjende. Som modstander, dvs. som *det negative*, er hun ikke en kraft, vi kan tilegne os refleksivt, medmindre det rent praktisk resulterer i en bæredygtig livsform. Her slår ingen dobbeltrefleksion til, men kun den lige vej til en ydmyghed over for livet på de betingelser, det er skænket os.

Disse bemærkninger, der er ment dialogisk som en modstemme til den, der lyder i bogen, lægger måske i sig selv op til en syntetiserende refleksion. Og i så fald kan det være, at den hegelske dialektik alligevel får det sidste ord. Hvorom alting er, lægger *Den nye verden* i forlængelse af de to foregående bind op til en refleksion, som det er vigtigt at tage sig tid til; ikke mindst i en aktuel situation, der må forberede sig på en hyper-digitaliseret verden, hvor kunstigt intelligente sprogmodeller udvikles til at tænke for os. Hvis Grønkjærs tankeunivers *kan* forekomme at høre en filosofisk fortid til, så er det måske fordi, vi ubesindigt er i færd med at overhale os selv.

Lars Albinus, lektor, dr. phil.
Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet